

Криштанович О. Ментальные истоки языкового образа автора в творчестве Юрия Федьковича.

В статье применена категория образа автора – одна из центральных в современной лингвистике – относительно выяснения ментальности украинского народа и ее решающего влияния на формирование образа автора в творчестве Юрия Федьковича. Поскольку творец воплощает себя в художественном произведении, обнаруживая в лингвостиллистическом оформлении, структуре текста свое миропонимание, мировосприятие, мироощущение. Словесное творчество выявляет тип человека, национальное своеобразие, эстетические ориентиры, эстетическое кредо. Речевые структуры, в первую очередь, лексико-семантические и фразеологические, которые выкристаллизовались в языке народа, приобретают интерпретацию в процессе речевой деятельности творца. Эта интерпретация не совсем отличается от народного восприятия, а внутренне взаимосвязана и взаимоподчиненная, то есть происходит акт аперцепции (по определению О. Потемни). На формирование образа автора в творчестве Ю.Федьковича едва ли не решающее влияние имели национальные особенности украинского народа, в частности географическое расположение, историческая эпоха, психологические мотивы восприятия действительности (свободолюбие, чувственность, кордоцентричность).

Ключевые слова: ментальность, образ автора, Юрий Федькович, психика.

Oksana Kryshchanovych. Mental Genesis of a Linguistic Image of an Author in Yuriy Fedkovych's Works.

The article deals with the category of image of an author – one of the central in modern linguistics – to establish mentality of Ukrainian people and its decisive influence on the formation on the author's image in Yuriy Fedkovych's works. As the creator impersonates himself in a fiction work expressing his worldview, world perception in linguistic and stylistic devices and structure of the text. Word creativity shows a type of a person, national peculiarity, aesthetic landmarks, aesthetic creed. Language structures, lexico-semantic and idiomatic in particular, are developed in popular language and acquire interpretation in the process of language activity of a creator. This interpretation is not quite different from popular perception, and internally interconnected and stipulated, i.e. an act of apperception takes place (according to O. Potebnia). Such national peculiarities of the Ukrainian people had decisive influence on the formation of author's image in Yuriy Fedkovych's works as geographical position, historical time, psychological motives of perceiving reality (freedom loving, sensitivity, heartiness).

Key words: mentality, image of an author, Yuriy Fedkovych, psyche.

Ганна Матковська
(Київ)

УДК811.111-26

**КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВІ ФОРМИ ФІКСАЦІЇ
ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ В. ВУЛФ**

Досліджено композиційно-мовленнєві форми, які фіксують внутрішнє персонажне мовлення. Наукова розвідка була здійснена на матеріалі художніх прозових творів В. Вулф. Охарактеризовано принципові підходи до визначення поняття внутрішнього мовлення з точки зору психології і мовознавства. Систематизовано критерії та теоретичні підходи, на основі яких укладено типологію форм внутрішнього мовлення, проаналізовано класифікації його текстових різновидів, а також наведено приклади головних типів інтраперсональних комунікативних актів (просте внутрішнє реплікування, внутрішній діалог, внутрішній монолог і потік свідомості). Суттєву увагу приділено функціям вербальної репрезентації інтраперсонального мовлення у формуванні цілісної структури художнього тексту доби модернізму, а також його психологічному компоненту. У роботі наведено приклади використання різних форм внутрішнього мовлення і здійснено дослідження їхніх структурно-синтаксичних, функціонально-стилістичних і лексико-семантичних особливостей.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, композиційно-мовленнєва форма, внутрішній монолог, внутрішній діалог, потік свідомості, лінгвостилістичні засоби.

Проблема внутрішнього мовлення є однією із найсуттєвіших у царинах текстології, стилістики, герменевтики, психолінгвістики, філософії мови й психології. Внутрішнє мовлення є складним, різноплановим явищем, що пов'язане із мисленням і мовою, тому воно вимагає багатоаспектного дослідження з урахуванням різних підходів, зокрема психолінгвістичного, лінгвістичного й літературознавчого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок дослідження внутрішнього мовлення у художній літературі був покладений у працях В.В. Виноградова [1, с.12]. На сучасному етапі розвитку лінгвістичних вчень цьому явищу присвятили свої праці К.Я. Кусько (1980), В.А. Кухаренко (1988), І.В. Артюшков (2003), Ю.М. Сергеева (2009) та ін. Автори приділяють увагу різним аспектам дослідження цього явища, зокрема когнітивній і психолінгвістичній природі механізмів формування внутрішнього мовлення, його структурним і функціональним особливостям, вербалізації інформативного компоненту за допомогою лексико-семантичних засобів, лінгвостилістичним характеристикам композиційно-мовленнєвих форм, що фіксують його тощо.

Метою статті є дослідження феномену внутрішнього мовлення у літературних творах В. Вулф, його лінгвостилістичних особливостей і семантичного наповнення. Досягнення мети передбачає виконання наступних **завдань**: (1) розглянути теоретичні підходи до визначення поняття внутрішнього мовлення; (2) дослідити особливості типологічних класифікацій форм внутрішнього мовлення; (3) охарактеризувати структурно-синтаксичні, функціонально-стилістичні й лексико-семантичні особливості різних форм внутрішнього мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із психологічної точки зору внутрішнє мовлення – це особливий вид психічної діяльності, пов'язаний з усіма аспектами людської психіки: сприйняттям, мисленням, пам'яттю, почуттями, волею. І.В. Артюшков характеризує психолінгвістичну природу мовлення як складний динамічний процес, який складається із ряду пов'язаних етапів: 1) мотив, 2) задум, 3) внутрішнє програмування, 4) лексико-семантичне розгортання, 5) граматичне структурування, 6) реалізація у зовнішньому мовленні [1, с.14]. На думку дослідника, внутрішнє мовлення виникає на етапі лексико-семантичного розгортання, коли ідеї проходять початковий етап вербалізації. Отже, з психолінгвістичної точки зору внутрішнє мовлення є одним із компонентів формування зовнішнього мовлення на основіглибинних лексико-семантичних структур.

У художніх творах внутрішнє мовлення використовують перш за все для психологічного аналізу внутрішнього світу персонажа, зображення інтелектуального й емоційного вимірів його особистості. Його розглядають як засіб досягнення поліфонічності зображеного у літературному творі. Внутрішнє мовлення персонажів як композиційний елемент художнього твору є однією із ключових складових психологічної прози доби модернізму, яскравим прикладом якої є романи В. Вулф 'Mrs. Dalloway' (1925), 'Orlando. Biography' (1928) й 'The waves' (1931).

Внутрішнє мовлення – це засіб інтраперсонального спілкування, що втілює процес внутрішньої комунікації, воно є засобом реалізації процесу мислення особи, а також засобом регуляції його психічних процесів. Поняття внутрішнього мовлення об'єднує розмаїття реплік, що виникають у свідомості індивіда й не є доступними реальному співрозмовнику.

В основі типологій текстових різновидів внутрішнього мовлення лежать такі критерії як обсяг, спосіб інтеграції у тексті, зміст й особливості використання у ньому лексико-граматичних засобів. Ю.М. Сергеева розрізняє три головні форми внутрішнього мовлення: *просте внутрішнє реплікування, внутрішній діалог і внутрішній монолог* [4]. Сукупно вони утворюють неперервний процес внутрішньої комунікації особистості. В.А. Кухаренко пропонує розглядати *потік свідомості, внутрішній монолог, автодіалог і малі вкраплення внутрішнього мовлення* як головні форми внутрішнього мовлення [3].

Структурно найбільш скомпресованим типом внутрішнього мовлення є **просте внутрішнє реплікування** (термін Ю.М. Сергеевої) або **малі вкраплення внутрішнього мовлення** (термін В.А. Кухаренко) – окремі, відносно короткі, невзаємопов'язані вислови, що містять внутрішні коментарі персонажа щодо подій або зовнішнього мовлення, яке він сприймає. Головною прагматичною функцією цього виду авто комунікації є вираження широкого спектра емоційних оцінок індивіда. Об'єктом оцінювання, що виражається у коротких репліках, є

мовленнєва або не мовленнєва ситуація загалом або її окремий аспект, який викликає у персонажа найбільш сильні емоції. Внутрішні репліки покликані відображати думки й почуття персонажа у конкретний момент і мають фрагментарний характер. Ці структури використовують для відображення миттєвих емоційних реакцій літературного героя. На письмі вони виділяються графічно або за допомогою знаків пунктуації (лапками, тире) [3, с.168]. Оскільки ця композиційно-мовленнєва форма відображає емоційне сприйняття, вона містить у своєму складі емоційно забарвлені одиниці.

Для прикладу розглянемо уривок роману 'Orlando. A Biography', в якому короткі репліки внутрішнього мовлення вплітаються у загальну канву авторської оповіді: *'Lord,' she thought, as she raised the sugar tongs, 'how women in a ges to come will envy me! Andyet —' she paused; for Mr Pope needed her attention. Andyet — let us finish her thought for her...* [6, с. 108]

Структурно вкраплення внутрішнього мовлення є короткими, вони перериваються авторським мовленням. Про емоційне забарвлення свідчить використання окличного речення й повторів.

На відміну від окремих реплік, що вплітаються у канву тексту як емоційні ремарки, **внутрішній монолог** (interior monologue) є складною формою односторонньої мовленнєвої взаємодії індивіда з самим собою. Завдяки внутрішньому монологу в художніх творах фіксуються результати процесу мислення персонажа, тому цій формі внутрішнього мовлення притаманні змістова і формальна цілісності, що забезпечують її тематичну єдність.

Ю. М. Сергеева вводить наступні критерії для опису внутрішнього монологу: ступінь контамінації суб'єктно-авторських перспектив, напрям руху мовлення і мислення персонажа, суб'єктний діапазон, обсяг репродукованого внутрішнього мовлення [4, с. 12].

За ступенем контамінації суб'єктно-авторських перспектив розрізняють два типи внутрішнього монологу: прямий – із перспективою від першої особи й непрямий – із перспективою від третьої особи. У непрямому внутрішньому монолозі переважно виражена лінія автора, його основу складає авторське мовлення, пропущене через призму свідомості персонажа. На відміну від нього, у прямому внутрішньому монолозі практично відсутні будь-які прояви авторського плану наративу. Йому притаманні слова й конструкції розмовного мовлення, наприклад просторічні скорочення, фонетичні компресії, емоційно забарвлена лексика, короткі й еліптичні речення, питальні й окличні структури, повтори.

На основі інформаційної структури внутрішнього монологу, тобто з точки зору напрямку руху розумової діяльності персонажа, розрізняють:

- ретроспективний внутрішній монолог – це вербалізований потік спогадів, його використовують з метою передачі автобіографічних даних і з метою надання соціально-психологічної характеристики персонажа;
- актуальний внутрішній монолог – це спосіб вербалізованого зображення внутрішньої реакції персонажа, рушійних сил його поведінки, підтексту його дій у даний момент;
- проспективний внутрішній монолог – це підтип внутрішнього монологу, який характеризує проектування майбутніх передбачених або нездійснених подій; широке використання умовних речень створює ефект ірреальної дійсності.

З урахуванням суб'єктного діапазону запропоновано розрізняти персональний внутрішній монолог, що промовляється від першої особи однини, й колективний внутрішній монолог (від першої особи множини). Колективний внутрішній монолог не втілює мовлення конкретного персонажа. Монологічність цієї форми внутрішнього мовлення заснована на спільності точок зору певної групи осіб. Персональний внутрішній монолог відображає роздуми індивіда про власний інтелектуальний та емоційний стан, події, які трапилися у минулому або відбуваються у момент комунікативного акту, плани на майбутнє тощо.

У творчості В. Вулф монолог як форма внутрішнього персонажного мовлення найбільш яскраво представлений у романі 'The Waves'. Наприклад, наведений нижче фрагмент фіксує типові для цієї композиційно-мовленнєвої форми лінгвостилистичні особливості: *'The reis some checkin the flow of my being; a deep stream presses on some obstacle; it jerks; it tugs; some knot in the centre resists. Oh, this is pain, this is anguish! I faint, I fail. Now my body thaws; I am unsealed, I am in can descent. Now the stream pours in a deep tide fertilizing, opening the shut, forcing the tight-folded,*

flooding free. To whom shall I give all that now flowsthrough me, from my warm, my porous body? I will gather my flowersand present them—Oh! to whom? Sailors loiter on the parade, and amorous couples; the omnibusesrattle along the sea front to the town. I will give; I will enrich; I will return to the world this beauty. I will bind my flowers in one garland and advancing with my hand outstretched will present them—Oh! To whom?[7, с.29]'

Цей зразок внутрішнього монологу містить повтори, які створюють ефект циклічності мовленнєвого акту; короткі синтаксичні конструкції (*it jerks; it tugs; // I faint, I fail. // I will give; I will enrich*) фіксують динамічність процесу мислення персонажа, а риторичні питання акцентують увагу на семантичних центрах монологу.

Граничним проявом актуального внутрішнього монологу, за словами Ю.М. Сергєєвої, є **потік свідомості** (stream of consciousness). Цей термін вперше зустрічається у роботі У. Джеймса «Принципи психології» (1890 р.). Дослідниця В.А. Кухаренко стверджує, що це окрема форма внутрішнього мовлення. У своєму дослідженні К. Я. Кусько визначає потік свідомості як прийом техніки нарративу в літературно-художньому творі, якому притаманні репродукція об'ємних комплексів внутрішнього мовлення персонажа з метою психологічної, соціальної, морально-естетичної та інших характеристик [2, с. 87].

У романі 'Mrs. Dalloway' зустрічаємо багато прикладів потоку свідомості, зокрема, наступний фрагмент фіксує головні риси цієї форми внутрішнього мовлення: *'In the people's eyes, in the swings, tramps and trudge; in the below and theuproar; the carriages, motorcars, omnibuses, vans, sandwich man, brass bands, barrel organs; in the triumph and the jingle and the strange high singing of some aeroplane overhead was what she loved; life, London, this moment of June[5, с. 15].'*

Автор зображує навколишню реальність крізь призму зорового й слухового сприйняття головної героїні. Цей зразок потоку свідомості є субстантивним, тобто таким, семантичне навантаження у якому припадає переважно на іменники. Синтаксичні зв'язки тут послаблені, компоненти речень нагромаджені, це створює ефект фрагментарного сприйняття художньої реальності.

Потік свідомості – це потік чуттєвих образів і реакцій мисленняіндивіда на безпосередню дійсність, яку той сприймає; йому притаманні синтаксична незв'язність і послаблення просторово-часових зв'язків.З іншого боку, внутрішній монолог відтворює власне мовленнєву діяльність персонажа, динаміку його думок і почуттів. Із цієї причини внутрішній монолог має більш чітку синтаксичну структуру. Крім того, внутрішні монологи мають менший обсяг, ніж фрагменти художніх текстів, які передають потік свідомості персонажа. Спираючись на наведені факти, вважаємо за доцільне розмежовувати композиційно-мовленнєві форми «актуальний внутрішній монолог» і «потік свідомості» і розглядати їх як окремі форми внутрішнього мовлення.

Суттєва частина сприйняття тексту відбувається засобами внутрішньогоперсонажного мовлення, різновидом якого є **внутрішній діалог / автодіалог** (interiordialogue) – відтворення у мовленні індивіда декількох смислових позицій або композиційних точок зору, що взаємодіють між собою. Їхня взаємодія характеризується узгодженістю і взаємною пов'язаністю індивідуальних реплік, оскільки вони виникають і розвиваються в межах спільного мовленнєвого когнітивного процесу.

Композиційно-мовленнєву форму «внутрішній діалог» доцільно класифікувати на основі функціонального критерію, який визначається функціями автодіалогу у мовленні персонажа. Функціональний параметр внутрішнього діалогу нерозривно пов'язаний з адресатом повідомлення. Дослідник Ю.М. Сергєєва стверджує, що саме від типу адресата залежить комунікативна інтенція персонажа, що втілюється у процесі внутрішнього діалогу [4, с.26]. До головних функції автодіалогу належать пізнавальна (когнітивна) й регуляторна.

Пізнавальна або когнітивна функція реалізується під час інтраперсональної комунікації із alterego персонажа. Такий тип внутрішнього спілкування виникає за необхідності вирішення світоглядних питань, під час творчих процесів або роздумів. Внутрішній діалог, що виконує пізнавальну функцію, покликаний забезпечити структурне оформлення, розгортання, логічні зв'язки і актуалізацію точок зору. Присутність декількох світоглядних точок зору забезпечують композиційну поліфонічність художнього твору.

Когнітивна функція тісно пов'язана з регуляторною функцією. Вона реалізується у зміні, розвитку первинної смислової позиції або її заміні на іншу. Цей функціональний тип внутрішнього діалогу вербалізує когнітивну діяльність персонажа, пов'язану із плануванням майбутнього. Особливу динамічність композиційно-мовленнєва форма набуває тоді, коли відбувається зміна композиційних точок зору в межах одного діалогу.

У романі 'The Waves' інтраперсональне спілкування представлено у вигляді внутрішнього діалогу між різними іпостасями особистості головної дійової особи. *'Where did I read that? Oh, in Bernard's letter.' It is the speed, the hot, molten effect, the laval flow of sentence in to sentence that I need. Who am I thinking of? Byron of course. I am, in some ways, like Byron. Perhaps a sip of Byron will help to put me in the vein. Let me read a page. No; this is dull; this is scrappy. This is rather too formal [7, с.41].'*

Структурно він складається із послідовності питань і відповідей. Питання не носять яскраво виражене емоційне забарвлення, проте спостерігаємо використання засобів експресивного синтаксису (риторичні питання), а також вигуків. Репліки-відповіді несуть у собі раціональні пояснення. Хоча здебільшого вони емоційно нейтральні, у їхньому складі зустрічаються експресивні засоби лексико-семантичного рівня (порівняння, епітети). Крім того, діалогічність у наведеному фрагменті реалізується за допомогою реплік-тверджень і реплік-реакцій (... *Let me read a page. No; this is dull; this is scrappy*).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Внутрішнє персонажне мовлення фіксується у художніх творах доби модернізму за допомогою ряду композиційно-мовленнєвих форм, до яких належать просте внутрішнє реплікування (малі вкраплення внутрішнього мовлення), внутрішній діалог (автодіалог), внутрішній монолог і його особлива форма потік свідомості. За структурно-синтаксичною складністю найпростішим є внутрішнє реплікування, що представлено у вигляді коротких фраз або вигуків. Інформація, що передається у формі потоку свідомості, зосереджена у субстантивних семантичних центрах, синтаксичний зв'язок між якими суттєво послаблений. Більш складним є внутрішній діалог, який утворює послідовність реплік-питань і відповідей або тверджень і реакцій на них. Внутрішній монолог відрізняється складною синтаксичною структурою, але й стилістичними особливостями. У досліджених романах В. Вулф значна кількість експресивних засобів (риторичні питання, повтори, парцельовані конструкції, лакуни, метафори, метонімії, епітети) зустрічаються саме у складі внутрішніх монологів. У подальшому планується багатоаспектне дослідження структурно-функціональних і лінгвостилістичних характеристик композиційно-мовленнєвих і архітектоніко-мовленнєвих форм, що утворюють комплексну динамічну структуру художніх творів В. Вулф. Особливу увагу буде приділено мовним засобам, які актуалізують сукупність композиційних точок зору у художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюшков И.В. Внутренняя речь и ее изображение в художественной литературе: на материале романов Ф.М. Достоевского и Л.Н. Толстого / И.В. Артюшков. – М. : Московский педагог. гос. университет, 2003. – 347 с.
2. Кусько Е. Я. Проблемы языка современной художественной литературы. Несобственно-прямая речь в литературе ГДР / Е. Я. Кусько. – Львов : Вища школа, 1980. – 207 с.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.» – 2-е изд., перераб. / В.А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Сергеева Ю.М. Внутренняя речь как особая форма языкового общения: на материале англоязычной художественной литературы: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.М. Сергеева. – М., 2009. – 35 с.
5. Woolf V. Mrs. Dalloway. – Ware: Wordsworth Editions Limited, 1996. – 176 p.
6. Woolf V. Orlando. A biography. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 416 p.
7. Woolf V. The waves. – Ware: Wordsworth Editions Limited, 2000. – 172 p.

Матковская А. Композиционно-речевые формы фиксации внутренней речи в художественных произведениях В. Вулф.

Статья посвящена композиционно-речевым формам, фиксирующим внутреннюю персонажную речь. Научное исследование было проведено на материале художественных прозаических произведений В. Вулф. Была дана характеристика принципиальным подходам к определению понятия внутренней речи с точки зрения психологии и языкознания.

Систематизированы критерии и теоретические подходы, на основании которых образовано типологию форм внутренней речи, проанализировано классификации ее текстовых разновидностей, а также приведены примеры главных типов интраперсональных коммуникативных актов (простое внутреннее реплицирование, внутренний диалог, внутренний монолог и поток сознания). Существенное внимание уделено функциям вербальных репрезентаций интраперсональной речи в формировании целостной структуры художественного текста эпохи модернизма, а также его психологическому компоненту. В работе приведены примеры использования разных форм внутренней речи и исследованы их структурно-синтаксические, функционально-стилистические и лексико-семантические особенности.

Ключевые слова: внутренняя речь, композиционно-речевая форма, внутренний монолог, внутренний диалог, поток сознания, лингвостилистические средства.

Matkovska H. The Narrative Modes Fixing the Interior Speech in the Fiction Novels by V. Woolf.

The article deals with the investigation of the narrative modes fixing the personage interior speech. The fiction novels by V. Woolf were the material under research. The basic approaches towards the interior speech defining in terms of psychology and linguistics have been characterized. The criteria and theoretical approaches, being the basis of the interior speech forms typology have been systematized; the classifications of its text types have been analyzed, as well as the examples of the intrapersonal speech acts have been given (the simple interior replication, interior dialogue, interior monologue and stream of consciousness). Substantial attention has been paid to the functions of the intrapersonal speech verbal representation in formation of the cohesive and coherent modern fiction text structure and its psychological component. The examples of different forms of the narrative modes have been given and their structural-and-syntactical, functional-and-stylistic and lexical-and-semantic peculiarities have been revealed.

Key words: interior speech, narrative mode, interior monologue, interior dialogue, stream of consciousness, linguostylistic devices.

Олена Медвідь, Катерина Мащенко
(Суми)

УДК 811 . 111'42'276'37

СЕМАНТИЧНА НАДМІРНІСТЬ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ РОЗМОВНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі п'єси Оскара Уайльда «A woman of no importance»)

Основну увагу в статті звернено на причини і функціональні особливості багатослів'я в англійськомовному розмовному дискурсі та визначено сутність поняття семантичної надмірності у мовленні. Явище семантичної надмірності розглянуто на матеріалі п'єси Оскара Уайльда «A woman of no importance». Дослідження дало можливість виявити причини та типові особливості використання семантичної надмірності, проаналізувати випадки її вживання, узагальнити результати проведених спостережень. Спираючись на драматургічний твір як форму реалізації розмовного дискурсу в літературі, доведено, що явище надмірності служить для створення образу персонажа, його емоційного настрою, надає експресивності висловлюванню героя, а значить, є цілком виправданим, на відміну від його присутності в інших дискурсах, де надлишковість вважається мовленнєвою помилкою.

Ключові слова: розмовний дискурс, семантична надмірність, плеоназм, тавтологія, експресивність.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми визначається популярністю розмовного дискурсу як в повсякденному житті так і в художній літературі, що є формою його вираження. Усне мовлення, через неможливість його багаторазового прослуховування, менш вибагливе у порівнянні з літературним. І хоча без помилок спонтанне мовлення неможливе, треба намагатись їх мінімізувати. Необхідно звернути увагу на розповсюджену мовленнєву помилку – семантичну надлишковість – і розглянути випадки, коли вона є стилістичним засобом, а коли її присутність є невиправданою.